

О. В. Клименко,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права
і конституційного права, Академія муніципального управління

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ МЕДИЧНОГО ПРАВА

Дана стаття висвітлює формування терміна "медичне право" від його виникнення до нашого часу.

Given article covers formation of the term "the medical right" from its occurrence up to our time.

Ключові слова: медичне право.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні під час економічних, соціальних змін, зумовлених переходом від соціалістичного ладу до соціально-регульованої ринкової економіки, спостерігається поява нових видів суспільних відносин, які потребують правового врегулювання та їхнього дослідження. Зокрема, це стосується відносин у здравоохоронній сфері. За для цього перед нашим урядом постає завдання створення окремої комплексної галузі медичного права. А перед науковцями — розробка медичного правознавства як виокремленої галузевої юридичної науки.

Мета дослідження — визначити поняття медичного права.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Виникнення терміна "медичне право" у радянські часи пов'язане із визначенням "міжнародне медичне право", яке увійшло до медичної і юридичної практики у вигляді комплексу завдань, що покладені на Всесвітню медичну асоціацію, де серед інших було й завдання "розробки загальної політики у питаннях міжнародного медичного права" [7, с. 1190]. Згодом у 1974 р. на 56-й міжнародній конференції в Делі, проведеної Міжнародною асоціацією права (ILA) та Інститутом міжнародного права, було офіційно визнано існування міжнародного медичного і гуманітарного права як сукупності норм і принципів, що мають на меті полегшити страждання людей, які викликані діями проти їх здоров'я [19, с. 509—510]. Цікаво, що у 1974 році у СРСР відбулася науково-практична конференція з проблем медичного права, яка стала значним поштовхом до наукових досліджень у цій сфері. В 1977 р. у Празі на IV Міжнародній медико-правовій конференції вченими-медиками та юристами була висунута пропозиція щодо виділення правових норм, що регламентували питання медицини, охорони здоров'я в самостійну галузь права — медичне право. Міжнародна асоціація медичного права здійснює видавництво науково-практичного журналу "Медичне право" [23, с. 27].

У науковій літературі на той час точилися запеклі дискусії навколо питання про галузеву належність відносин у галузі охорони здоров'я і відповідних правових норм. Так, ще в радянський період української державності існувало щонайменше чотири позиції стосовно даного питання.

Одна група вчених віднесла їх до предмета цивільно-правового регулювання. Ряд юристів-науковців (М.С. Малейн, В.А. Ойзенгіт, В.Л. Суховерхий, А.М. Савицька та ін.) відносили норми, що на той час регулювали відносини в галузі охорони здоров'я, до цивільно-правових норм на підставі предметної ознаки. Дана позиція обґрунтовувалась тим, що основою надання медичної допомоги є договір, і цей договір, за своєю природою є цивілістичним [27, 33—47]. Такий підхід з точки зору сучасного праворозуміння був вірним і в частині здійснення регулювання майнових відносин, себто характеру (платного, безоплатного) надання медико-санітарної допомоги та відшкодування шкоди завданої здоров'ю громадянина. Водночас упускалась система правових норм, якою регулювались відносини організаційного забезпечення охорони здоров'я, управління даною сферою життєдіяльності, а в умовах тоталітарної системи це була значна група норм, що структурно входили до радянського адміністративного права.

Другий підхід полягає в тому, що відносини щодо медичного обслуговування є адміністративно-правовими. Г.І. Петров включав такі відносини до сфери адміністративного права [22, с. 106].

Третій погляд був сформульований у 70-80 роках ХХ століття, коли було доведено самостійність такої галузі права, як право соціального забезпечення, а медична допомога розглядалась як один із видів соціального забезпечення. Зокрема, В.С. Андреев позитивно сприйняв термін "медичне право" і вважав, що медичне право регулює комплекс суспільних відносин, які складаються з приводу лікування захворювань громадян, їх профілактики та способів лікування, суб'єктами цих відносин є державні медичні установи і громадяни. До числа норм медичного права вчений включав норми, які сто-

суються діагностики, складної діагностики, лікування, хірургічного втручання, лікування особливо небезпечних захворювань, охорони материнства і дитинства (до суто медичних норм він відносив охорону материнства і дитинства, починаючи з періоду вагітності, народження дитини, медичної допомоги дітям та підліткам), спрямовані на профілактику захворювань (санаторно-курортного лікування, лікувального відпочинку), медичної експертизи працездатності, забезпечення ліками і протезну допомогу. При цьому норми, які стосуються пільг та переваг при видачі ліків і протезів, автор відносив до права соціального забезпечення. Однак на той час, на думку В.С. Андреева, ще не було достатніх підстав, передусім належного законодавчого забезпечення, для виокремлення медичного права у самостійну галузь права і, за висловом вченого, "норми про медичне право викладаються поки як складова частина навчальної дисципліни права соціального забезпечення" [1, с. 32—36].

Р.І. Іванова і В.А. Тарасова розглядають медичне право як підгалузь права соціального забезпечення, аргументуючи цей висновок тісним зв'язком охорони здоров'я з державою і розглядаючи медичне обслуговування як форму державних соціальних гарантій, подібну до пенсійного забезпечення [11, с. 107—108].

Четверта позиція розглядає право охорони здоров'я як комплексну галузь права (законодавства). Така думка обґрунтовується М.М. Малєїною, яка вважає, що "лікарське (медичне, охороноздоровче) право або право про охорону здоров'я — це система нормативних актів (норм), що регулюють організаційні, майнові, особисті відносини, що виникають у зв'язку з проведенням санітарно-епідеміологічних заходів і наданням лікувально-профілактичної допомоги громадянам [21, с. 26—33].

Наприкінці ХХ ст., особливо з набуттям колишніми радянськими республіками незалежності, значно активізувалися наукові дослідження з медичного права зарубіжними [28], російськими [12] та українськими [9] фахівцями. З'явилися монографії й підручники з медичного права. Значною мірою цьому процесу сприяло проголошення у конституціях держави як соціальної і визнання соціальних прав людини й громадянина, серед яких право на медичну допомогу та охорону здоров'я обіймає одне з визначальних місць.

У найсучасніших дослідженнях поширена думка про комплексний характер медичного права як галузі права. Зокрема, російські дослідники А.Б. Литовка і П.І. Литовка вважають, що з фактичним включенням медицини до цивільного обігу вичерпав себе й погляд на медичне право як підгалузь права соціального забезпечення, а медичне право — це погранична комплексна галузь національного права Росії, яка регулює охороноздоровчі та інші тісно пов'язані з ними відносини [20].

Сучасні дослідники-правознавці — Н. Б. Болотіна, С.Г. Стеценко, Л.Н. Дешко, В.Д. Волков, В.П. Заболотький, З.С. Гладун, І.Я. Сенюта, А.В. Максимов, І.В. Поляков — не піддають сумніву існування медичного права як окремої галузі права.

С.Г. Стеценко вважає, що медичне право — це комплексна галузь права, що включає сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері медичної діяльності. У свою чергу, під медичною діяльністю

необхідно розуміти комплексну систему, що включає організацію надання громадянам медичної допомоги, її безпосереднє надання в рамках діагностичних, лікувальних і профілактичних заходів, а також контроль якості медичних послуг, що надаються [26, с. 21—22].

Н. Б. Болотіна розглядає медичне право як систему правових норм, які регулюють якісно своєрідні суспільні відносини, змістом котрих є вплив на фізичне і психічне здоров'я людини за допомогою медичних засобів, який здійснюється медичними працівниками. Вона наступним чином обґрунтовує таке розуміння медичного права.

Концепція медичного права виникла з практичних потреб, адже кожна людина протягом життя неодмінно стає суб'єктом відносин з приводу надання медичної допомоги. В такому розумінні медичне право "зустрічає" людину при появі її на цей світ і супроводжує протягом життя аж до відходу у "світ інший". Отже, є велика потреба не лише в досконалих засобах лікування, діагностування, профілактики, а й у ефективному юридичному механізмі забезпечення права людини на медичну допомогу. На думку Н.Б.Болотіної, це є головним призначенням медичного права [6].

Конституція України закріпила право громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49). Слід зауважити, що право на охорону здоров'я є найбільш широким, воно включає право на медичну допомогу і право на медичне страхування. Отже, право на медичну допомогу є відносно самостійним. Необхідно відрізнити права та обов'язки громадян у сфері охорони здоров'я й, відповідно, обов'язки держави щодо його забезпечення, і права пацієнтів при здійсненні медичної допомоги. Перша група прав має загальний характер (вони сформульовані у ст. 6 Основ законодавства про охорону здоров'я) і торкається майже усіх сфер, що оточують життєдіяльність людини. У сфері охорони здоров'я складається цілий конгломерат суспільних відносин — медичних, фінансових, управлінських, організаційних. Вони регулюються різними галузями законодавства — конституційним, адміністративним, трудовим, цивільним, господарським, кримінальним, екологічним тощо. Але ядром цих відносин є саме медичні відносини, які виникають між пацієнтом і лікарем (медичним працівником) з приводу надання медичної допомоги на всіх етапах її здійснення.

Концептуальною основою для такого розуміння медичного права є виділення й спеціальне правове регулювання відносин щодо реалізації права людини на медичну допомогу. Зрозуміло, що в такому відокремленні є певна частка умовності. Але з прагматичного погляду тільки такий підхід здатний відокремити відносини, змістом яких є безпосереднє надання медичної допомоги, від інших відносин у сфері охорони здоров'я, і надати їм найбільш досконале правове регулювання.

З.С.Гладун зазначає, що медичне право — це комплексна спеціалізована галузь права, яка являє собою зв'язану внутрішньою єдністю систему правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері медико-санітарної допомоги та охорони здоров'я як окремої людини, так і населення в цілому [9, с. 66].

І. Я. Сенюта визначає медичне право як комплексну галузь права, якою є сукупність правових норм, які ре-

гують суспільні відносини, що виникають у процесі надання медичної допомоги, яка застосовується з діагностичною, профілактичною, лікувальною і реабілітаційно-відновною метою з тим, аби забезпечити право людини на охорону здоров'я [25].

Але дослідник вважає термін "медичне право" надто вузьким. Позначивши цю галузь медичним правом, забуваємо про те, що не лише медицина забезпечує право людини на охорону здоров'я. Назвавши галузь медичним правом, ми різко звузили її предмет. Тому доцільно змінити назву на "Право охорони здоров'я".

Аналізуючи літературу з цього питання, І.Я. Сенюта приходять до таких висновків: слід окремо досліджувати поняття "медичне право" і "право охорони здоров'я" як два різні; термін "медична допомога" і "охорона здоров'я" не є синонімами.

Медична допомога — це складова охорони здоров'я. Ці поняття, на її думку, розмежовує і законодавство (ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я), і наука.

Л.Н. Дешко визначає медичне право як комплексну галузь права, яка включає сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини в сфері медичної діяльності [10, с. 120—124].

Визначення науковцями комплексного характеру вказаної галузі зумовлене регулюванням суспільних відносин, що стосуються цілої сфери життєдіяльності — охорони здоров'я.

Сучасна теорія права групує всі галузі національної системи права на: а) профільні (фундаментальні), що становлять ядро системи права, є первинними та характеризуються усталеними ієрархічними зв'язками (конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне, а також галузі процесуального права); б) інші основні, які є вже цілком сформованими або такими, що перебувають у процесі становлення (трудова, сімейна, земельна тощо); в) комплексні — що регулюють суспільні відносини, що стосуються цілих сфер державного і громадського життя (господарське, фінансове, аграрне, екологічне) [30, с. 549].

Література:

1. Андреев В.С. Деонтология, медицинское право, право социального обеспечения // Советская юстиция. — 1980. — № 24.
2. Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР. — С. 32—36.
3. Ардашева Н.А. Проблемы гражданско-правового обеспечения прав личности в договоре на оказание медицинской помощи. — Тюмень: Софт-Дизайн, 1996.
4. Болотіна Н.Б. Медичне право в системі права України // Право України. — 1999. — № 1. — С. 116—121.
5. Болотіна Н.Б. Соціальний захист прав особи при корекції статі // Вісник Львів, держ. ун-ту. — Сер. юрид. — Вип. 84. — Л., 1999, — С. 128—131.
6. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні: монографія.
7. Большая медицинская энциклопедия. — Т. 5. — М.: Медгиз, 1958. — С. 1190.
8. Гладун З.С. Законодательство о здравоохранении: проблемы формирования новой теоретической

модели // Государство и право. — 1994. — № 2. — С. 116—122.

9. Гладун З.С. Проблеми формування галузі медичного права в Україні // Вісник Львівського національного медичного університету. — 2005. — № 3. — С. 66.

10. Дешко Л. Про галузеву належність медичного права України // Право України. — 2006. — № 1. — С. 120—124.

11. Иванова Р.И., Тарасова В.А. Предмет и метод права социального обеспечения. — М., 1983. — С. 107—108.

12. Йорыш АМ. Правовые и этические проблемы клонирования человека // Государство и право. — 1998. — № 11. — С. 87—93; Тихомиров АЛ. Медицинское право: Практ. пособие. — М.: СТАТУТ, 1998.

13. Акопов В.И. Медицинское право в вопросах и ответах. — М.: ПРИОР, 2000.

14. Акопов ВМ., Маслов Е.Н. Право в медицине. — М., 2002.

15. Кузьминых Е.В. Права пациента и их защита. — Пермь, 2001.

16. Современное медицинское право в России и за рубежом: Сб. науч. тр. / Отв. ред. О.Л. Дубовик, Ю.С. Пивоваров. — М., 2003.

17. Стеценко С.Г. Право и медицина: проблемы соотношения. — М., 2002.

18. Стеценко С.Г. Медицинское право: Учебник. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004.

19. Leyendecker R.S. In tema di diritto internazionale umanitario // Nuova antologia. — Firenze, 1999. — P. 509—510.

20. Литовка А.Б., Литовка ПМ. Медицинское право — комплексная отрасль национального права России: становление, перспективы развития // Правоведение. — 2000. — МЫ.

21. Малейна М.Н. Человек и медицина в современном праве, то.. — БЕК 1995. — С. 5, 26—33.

22. Петров Г.И. Советские административно-правовые отношения. — Л., 1972. — С. 106.

23. Руководство по социальной гигиене и организации здравоохранения: В 2-х. Т. 1 / Ю.П. Лисицын, Е.Н. Шиган, И.С. Случанко и др.; Под ред. Ю.П. Лисицына. — М. Медицина, 1987. — С. 27.

24. Савицкая АЛ. Возмещение ущерба, причиненного ненадлежащим врачеванием. — Львов, 1982. — С. 33—47.

25. Сенюта І.Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні; автореф. дис. к.ю.н. — Львів, 2006.

26. Стеценко С.Г. Медичне право України: Підручник. — С. 21—22.

27. Суховерхий В.Л. Гражданско-правовое регулирование отношений по здравоохранению // Советское государство и право. — 1975. — № 6. — С. 106.

28. Харди И. Врач, сестра, больной. — Будапешт, 1972; Nesterowicz M. Prawo medyczne. — Torun, 1996; Драгонец Я. Холлендер П. Современная медицина и право: пер. со словац. — М., 1991.

29. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К.: Укр. енцикл. 1998. — Т. 1: А-Г. — С. 549.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2012 р.